

Bảo tồn di tích thờ tổ nghề và làng nghề truyền thống Thăng Long- Hà Nội

TS. NGUYỄN DOãn TUẤN*

Kinh thành Thăng Long, qua nhiều thời đại vẫn là một trung tâm kinh tế, chính trị, văn hoá của nước ta và hiện nay còn là “Thành phố vì hoà bình”.

Thăng Long xưa là một khu vực nằm phía dưới ngã ba sông Hồng và sông Đuống. Phía Đông là sông Hồng, phía Tây là sông Nhuệ, phía Bắc là Hồ Tây, ở giữa là dòng sông Tô Lịch chảy qua. Do có vị trí địa lý tiếp giáp với nhiều sông ngòi nên giao thông thuận tiện, dân cư đông đúc, buôn bán sầm uất, trên bến dưới thuyền, đúng như lời Lý Thái Tổ nhận định trước khi dời đô từ Hoa Lư ra Thăng Long: “Muôn vật cực kỳ giàu thịnh đông vui, xem khắp nước Việt, đây là chỗ đẹp nhất, thật là nơi đô hội trọng yếu để bốn phương tụ hội...”.

Với vị trí thuận lợi, cùng bàn tay khéo léo, sức lao động cần cù sáng tạo của người dân Thăng Long - Hà Nội, lại hút được nhân tài của bốn phương, biết bao nghề thủ công tinh xảo đã được phát sinh và phát triển mạnh mẽ ở đây, đóng góp lớn lao cho sự phồn vinh của Thăng Long - Hà Nội và đất nước.

Ngày nay, trước sự phát triển của một cuộc cách tân công nghệ kỳ diệu, một số nghề thủ công nghiệp truyền thống đứng trước những thách thức mới, có xu thế bị lép vế và teo dần đi, mặc dù đã có cả một quá trình phát triển

khá dài và có một vị trí quan trọng trong đời sống kinh tế, văn hóa của Thăng Long - Hà Nội. Tuy nhiên, cũng có những nghề đang có xu thế phục hưng, thậm chí thăng hoa. Và, những giá trị của nó không chỉ thấy được ở tại những nơi đang phát triển nghề mà còn có thể tìm được ở các di tích thờ tổ nghề.

Trên địa bàn Hà Nội ngày nay, khu vực mà ta quen gọi là khu phố cổ chính là phần “thị” của cấu trúc “trong thành ngoài thị” của thành Thăng Long xưa. Khu vực này tập trung phần thịnh nhất các nghề thủ công nghiệp và các mặt hàng công thương, dịch vụ của kinh thành. Các di tích thờ tổ nghề, vì vậy, tập trung chủ yếu ở khu vực này. Theo chúng tôi được biết, đến thời điểm hiện nay, khu vực này vẫn còn giữ được hơn mười di tích thờ tổ nghề, trong số đó, Phủ Trúc Lâm ở 40 Hàng Hành, thờ tổ nghề Giày đã được xếp hạng. Một số di tích khác như đình Hà Vĩ ở 11 Hàng Hòm, đình Lò Rèn ở số 1 phố Lò Rèn, đình Hoa Lộc ở 90A Hàng Đào, đình Tú Thị ở 2A Yên Thái đang được lập hồ sơ trình UBND thành phố Hà Nội và Bộ Văn hoá, Thể thao và Du lịch quyết định xếp hạng. Như vậy, các di tích thờ tổ nghề ở khu vực này đã và đang được bảo vệ, trước hết thông qua các hoạt động điều tra khảo sát, nghiên cứu, lập hồ sơ trình cấp có thẩm quyền xếp hạng để tạo được hành lang pháp lý cho việc bảo vệ. Những di tích thờ tổ nghề nằm

* TRƯỞNG BAN QUẢN LÝ DI TÍCH
DANH THẮNG HÀ NỘI

trong khu vực đã được xác định là khu phố cổ Hà Nội không chỉ được lập hồ sơ nghiên cứu theo từng di tích cụ thể, độc lập, mà còn được đặt trong sự nghiên cứu chung của không gian văn hoá khu phố cổ Hà Nội như là một chỉnh thể thống nhất. Đây là nói đến những di tích vẫn còn công trình kiến trúc, có được một diện tích, một khuôn viên nhất định và còn cả nghề truyền thống vẫn đang được phát huy. Trên thực tế còn xuất lộ một số vấn đề như: Di tích thờ tổ nghề không còn hoặc di tích thờ tổ nghề mà nghề đó đã mất hoặc bị teo đi thì cần ứng xử như thế nào để ít ra cũng ghi nhận được một nghề, một nghiệp đã có vị trí trong nền thủ công nghiệp Thăng Long- Hà Nội? Về mặt bảo tồn, có thể có nhiều phương án, nhưng theo

chúng tôi có thể lựa chọn một trong hai phương án mà ta vẫn thường áp dụng để có ứng xử với các di tích và nghề thủ công cụ thể cho phù hợp: Một là, nghiên cứu lập hồ sơ để nghị Bộ Văn hoá, Thể thao và Du lịch hoặc UBND thành phố xếp hạng đối với những di tích hiện còn công trình kiến trúc để bảo tồn tại chỗ lâu dài; Hai là, nghiên cứu lập hồ sơ để bảo tồn nghề truyền thống bằng hồ sơ khoa học và nếu xác định được vị trí cũ của di tích thì có thể gắn biển để ghi nhận địa điểm. Có thể tạm gọi đó là một hình thức bảo tồn bằng hồ sơ đối với những nghề đã mất. Theo đó, trong tương lai, một khi những nghề đã teo đi lại có cơ may phục hồi phát triển, thì những hồ sơ về bảo tồn nghề truyền thống hẳn là những

sản phẩm quý báu và bản sắc nghìn năm Thăng Long - Hà Nội vẫn có cơ hội lưu giữ, phát huy. Chúng tôi đã có dịp điều tra, trao đổi với một số thợ nghề và thấy rằng, ngoài việc truyền dạy trực tiếp kỹ thuật tay nghề cho thợ, thì những kinh nghiệm, những quy trình của một số nghề truyền thống còn có thể tìm thấy rải rác ở một số văn bản chữ Hán. Đó là những cuốn gia phả, thần phả nói về các vị tổ nghề còn lưu trữ ở đó đây trong các tư gia, trong một vài di tích. Đó chính là một nguồn tư liệu quý giá cần sớm được sưu tầm, phiên dịch, lưu giữ và giới thiệu.

Các nghề truyền thống Thăng Long - Hà Nội có tự bao giờ thì chưa rõ nhưng các nhà nghiên cứu ở Thăng Long đã tìm hiểu và biết



Rắn 9 đầu nhân hóa- Hàng Mã- Hà Nội - Ảnh: Lâm Biên

được nghề truyền thống trước đây được tổ chức theo ba hình thức chính là: những cơ sở sản xuất tư nhân; những tổ thợ làm thuê lưu động và những quan xưởng của nhà nước. Chính vì có sự phát triển sớm của các nghề thủ công như vậy, nên những di tích, di vật còn lại của thời Lý - Trần đều đạt tới đỉnh cao của mỹ thuật. Các di vật ở các di tích thờ tổ nghề cũng chính là nguồn sử liệu, là những vật chứng, bằng chứng để xác nhận cho sự hình thành, phát triển của nền thủ công nghiệp Thăng Long - Hà Nội. Song song với việc bảo vệ các di tích này bằng biện pháp tạo các cơ sở pháp lý, thì việc đầu tư tu bổ tôn tạo là rất cần thiết. Phần lớn các kiến trúc này đều là những công trình thổ mộc có tuổi đời khá cao, nên sự tác động của các yếu tố thời tiết, mối mọt và của chính con người khiến cho các công trình này ngày càng xuống cấp nghiêm trọng. Tu bổ, tôn tạo, chống xuống cấp cho di tích chính là một trong những biện pháp bảo tồn tích cực. Đối với các di tích thờ tổ nghề, bên cạnh sự khích lệ của nhà nước, theo chúng tôi cần xã hội hoá bằng việc huy động chính những người làm nghề đóng góp công sức và tiền của vào việc bảo vệ, tôn tạo và giữ gìn.

Song song với các giải pháp đó, theo chúng tôi, rất cần thực hiện bảo tàng hóa các di tích này- Tại các di tích hoặc có thể dành một diện tích nào đó để trưng bày theo phương pháp bảo tàng học để các địa điểm này trở thành một "bảo tàng sống" nhằm phát huy giá trị di tích phục vụ phát triển du lịch.

Cùng với hệ thống di tích thờ tổ nghề, ở Hà Nội còn có rất nhiều làng nghề và cho đến thời điểm này, khi Hà Tây đã hợp nhất với Hà Nội, được biết Hà Nội mới có tới 1160 làng nghề thủ công, trong đó có 201 làng nghề đã được thành phố Hà Nội và tỉnh Hà Tây (cũ) công nhận, nhiều làng nghề rất nổi tiếng, hấp dẫn khách du lịch như: gốm, sơn mài, khảm trai, điêu khắc, thêu ren, tơ lụa, điêu khắc đá, gỗ, hàng song, mây, giang tre, nón lá, rèn, đúc... Làng nghề, phố nghề của Hà Nội có nhiều nguồn gốc khác nhau, đa dạng về chủng loại. Làng gốm Bát Tràng không chỉ xếp hạng bảo

tồn các di tích thờ tổ nghề mà cần được bảo tồn một khu vực làng gốm đã có truyền thống lâu đời và hiện đang phát triển, đóng vai trò trọng yếu trong đời sống kinh tế của các gia đình và địa phương. Khu vực này cần sớm được quy hoạch trong khi chưa bị lấn át bởi môi trường đô thị. Làng hoa, làng lụa hiện nay cũng đã bị biến dạng khá nhiều bởi quá trình đô thị hoá. Theo chúng tôi, nên quy hoạch để có một làng lụa, làng hoa và các làng nghề truyền thống, nhất là trong thời điểm chúng ta đang quy hoạch thủ đô Hà Nội đến năm 2030 và tầm nhìn đến năm 2050, để cùng với những khu phố hiện đại, có cả những công viên xanh, những làng lụa, làng hoa, làng nghề truyền thống Thăng Long- Hà Nội, đảm bảo cho thủ đô phát triển hiện đại mà vẫn giữ gìn sợi dây liên hệ mật thiết với truyền thống.

Việc chấn hưng và phát triển các làng nghề thủ công chính là góp phần làm tăng thêm sức mạnh truyền thống, sức mạnh cội nguồn, là gieo vào tâm hồn mỗi người Việt Nam tinh cảm yêu quý văn hoá mang đậm bản sắc dân tộc. Phát triển làng nghề cũng đồng thời là góp phần thực hiện quốc sách công nghiệp hoá, hiện đại hoá, nhằm nâng cao đời sống vật chất cũng như tinh thần của nhân dân. Chắc chắn không lâu nữa sẽ đến ngày các sản phẩm thủ công truyền thống, nhất là hàng thủ công mỹ nghệ, được nâng niu, trân trọng, trở nên gắn bó với cuộc sống con người ở trình độ văn hoá cao hơn, ở đời sống vật chất sung túc hơn.

Tóm lại, các nghề thủ công truyền thống Thăng Long- Hà Nội đã góp phần rất lớn cho sự phát triển nền kinh tế hàng hoá ở thủ đô Hà Nội và đất nước. Các nghề thủ công đó chẳng những xác định được vai trò trong nền kinh tế quá khứ của Thăng Long - Hà Nội, mà hiện tại, chúng cũng đang có vị trí quan trọng trong nền kinh tế phát triển theo cơ chế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa. Bảo tồn các di tích thờ tổ nghề, các nghề, làng nghề vừa là thái độ tri ân với lịch sử, vừa là để lưu truyền, phát huy giá trị di sản văn hóa truyền thống trong sự nghiệp xây dựng Thủ đô và đất nước phồn thịnh, hôm nay và mai sau./.